

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

26ste JAARGANG, NUMMER 4, MEI 1990

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11

8232 BD Lelystad

Postgiro 30 76 95

EEN TENTOONSTELLING GEWIJD AAN DE AUTEUR VAN „HET HONGERJAAR 1566”

In een inleiding bij Erich Kuttner's studie „Het hongerjaar 1566” schreef prof. dr. J. Romein, dat de auteur daarvan „in de revolutiedagen van 1919 de rechtse sociaal-demokraat bleef die hij altijd was geweest en met zijn partij . . . niet voor een nieuw Duitsland, maar voor het herstel van het oude streed.” Dit, daar terloops vermelde, feit drong zich vele malen sterker nog op aan iedereen die een kijkje nam op de aan Kuttner gewijde tentoonstelling die onlangs te zien viel in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam.

Als de talrijke brieven, brochures, krantenreproducties en foto's één ding overtuigend aantoonde, dan wel dit, dat Kuttner in de laatste jaren van zijn leven weliswaar duidelijk partij koos voor de arme Vlaamse wevers van Hondskoote, dat wil zeggen voor de onderdrukten uit de 16e eeuw, doch dat hij gedurende het grootste deel van zijn leven aan de kant stond van de eigentijdse onderdrukkers. Het maakte, dat wij genoemde tentoonstelling met zéér gemengde gevoelens hebben bezichtigd.

Laat er geen enkel misverstand over bestaan: wij beschouwen „Het hongerjaar 1566”, waarin de achtergronden en het wezenlijke karakter van de opstand der Nederlanden tegen Spanje worden blootgelegd en geanalyseerd, als een meesterwerk. Wij kennen geen andere studie over dat tijdvak waarin zó overtuigend en aan de hand van zóveel bronnen de vloer wordt aangeveegd met de nationale mythen van de Nederlandse bourgeoisie. Maar het is ons onmogelijk onze bewondering voor het werk vergezeld te laten gaan van onze bewondering voor de persoon van de schrijver.

Kuttner heeft, zo leert ons de tentoonstelling, gedurende een groot aantal jaren processen gevoerd om zich te verweren tegen de beschuldiging dat hij „de moordenaar van arbeiders”, althans de moordenaar van één arbeider, zou zijn. De beschuldiging werd ingebracht door bolsjewieken en door nazi's, door lieden derhalve die wel de allerlaatsten waren die ook maar enig recht van spreken hadden. Zowel bolsjewieken als nationaal-socialisten hebben zich op uitgebreide schaal aan het leven van arbeiders vergrepen. Wat Kuttner betreft, hij heeft nooit ontkend dat hij inderdaad in januari 1919, tijdens de Spartakusopstand in Berlijn, met een revolverschot een arbeider doodde. Maar als ook wij niet aarzelen om de Erich Kuttner van die dagen een „arbeidersmoordenaar” te noemen

dan bepaald n i e t om deze reden. Wij zouden hem namelijk ook dan aldus betitelen indien hij het dodelijke schot n i e t zou hebben gelost. En wel om deze reden dat wij dit schot, waarover zoveel te doen is geweest, voor de beoordeling van Kuttner nauwelijks van betekenis achten.

De kern van de zaak is, dat Kuttner destijds behoorde tot de zogenaamde *Zeitfreiwilliger* en deel uitmaakte van het *Regiment Reichstag*, dat uiteindelijk onder bevel stond van de 'bloedhond' Gustav Noske. Hij was één van hen, die het vuile werk opknapte voor de Duitse bourgeoisie en voor deze Noske, op wie het volgende indertijd zeer bekende versje betrekking had:

*„Drei Mörder der Matrosen klagen wir an,
Ebert, Noske und Scheidemann!“*

In 1919 werd er in de jonge Duitse republiek gevochten en waar gevochten wordt vallen schoten. Wat men naar onze mening Kuttner verwijten moet, is niet dat hij tijdens gevechten geschoten heeft, maar dat hij aan de verkeerde zijde heeft gevochten en op de verkeerden heeft geschoten.

De hierboven al door ons geciteerde prof. Romein heeft opgemerkt, dat „het Kuttner met zijn proletarische geloofsleer ernst was“. Het woord „geloofsleer“ vinden wij een even bespottelijke als onjuiste benaming voor de opvattingen die Romein ermee wil aanduiden en die Kuttner pas na zijn middelbare leeftijd zou huldigen en waarmee voor zover hij ze al eerder huldigde zijn daden in ieder geval in strijd waren.

Maar behoorde tot die 'daden' dan niet het publiceren van een brochure waarin hij verkondigde, dat „er zo lang van klassejustitie sprake zal zijn als er een klassenstaat is“? ¹⁾. Behoorden tot Kuttners 'daden' niet evenzeer twee felle aanklachten tegen de Duitse justitie uit de jaren '20? ²⁾. Ontegenzeggelijk! Doch zijn kritiek op de rechters in de republiek van Weimar kan moeilijk als een kritiek van proletarisch standpunt worden uitgelegd. Zij is er veeleer een vanuit het standpunt van de progressieve en liberale burgerij waaruit hij tenslotte voortkwam. Wat zijn betoog over klassejustitie aangaat, het bestaan daarvan werd weliswaar uit de klassenmaatschappij en de klassenstaat verklaard, maar die verklaring leverde voor Kuttner géén konsekwenties op. Een jaar nadat bedoeld geschrift in druk verscheen bleek de auteur ervan het eens te zijn met het standpunt van de sociaal-demokratische Rijksdagfractie ten aanzien van Duitslands deelname aan de imperialistische oorlog.

Geheel anders dan Karl Liebknecht, die (althans in tweede instantie) tegen de oorlogskredieten stemde en verkondigde dat „de vijand in eigen land“ stond, deed Kuttner alles wat hij maar kon om, niettegenstaande enkele lichamelijke gebreken, voor militaire dienst te worden goedgekeurd en toen dat lukte vertrok hij naar het front.

Is hij in de jaren na de eerste wereldoorlog dan niet in botsing gekomen met Noske? Jawel, maar pas nadat die zijn rol als 'bloedhond' had vervuld en pas nadat Kuttner eerst als medeplichtige betrokken was geweest bij de moord op de Duitse revolutie. Is het niet zo, dat hij het tegen het eind van de jaren '20 oneens was met de koers van de SPD? Inderdaad, maar desondanks bleef hij haar trouw. Pas nádat Hitler aan de macht was gekomen — hij bevond zich toen als emigrant in Nederland — sloot Kutter zich aan bij de „*Revolutionäre Marxisten*“, later bij de „*Revolutionäre Sozialisten*“. Maar zij die zich zo noemden vormden een oppositie b i n n e n de SPD.

1) *Klassenjustiz* (1913).

2) *Warum versagt die Justiz?* (1921) en *Bilanz der Rechtsprechung* (1922).

Voor de tragiek van Kuttners leven zijn wij allerm minst blind. Het is de tragiek van al diegenen, die nadat zij elk proletarisch verzet in Duitsland mee hielpen te onderdrukken en daardoor de weg voor Hitler baanden, als ‚dank’ daarvoor in een concentratiekamp belandden. Kuttner werd in het concentratiekamp Sonnenburg in de buurt van Frankfurt aan de Oder opgesloten. Maar hij verbleef er slechts kort, zoals ook anderen in die weken die direkt na de *Machtsübernahme* volgden. Na zijn vrijlating, waarvan hij beseftte dat zij slechts van korte duur kon zijn, dook hij onder. Na een avontuurlijke tocht redde hij het vege lijf over de Nederlandse grens bij Aken. Het was uitstel van executie. In het door de nazi's bezette Amsterdam werd hij in 1942 gearresteerd. Via gevangenis en Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort kwam hij in Mauthausen, waar hij in oktober van datzelfde jaar „auf der Flucht erschossen”, dat wil zeggen: werd vermoord.

Doch eer op die afschuwelijke wijze een einde kwam aan een leven van strijd voor een in onze ogen verkeerde zaak, schiep hij, onder de meest erbarmelijke omstandigheden het boek waarvoor men hem dankbaar moet zijn en nauwelijks dankbaar genoeg kan zijn.

Dat de Duitse bolsjewieken hem in *Die Rote Fahne* voortdurend hebben aangevallen en belasterd, ofschoon ze daartoe zoals we al opmerkten het morele recht volkomen misten, zal — naar wij veronderstellen — wel mede een gevolg zijn geweest van de (politieke) konkurrentiepositie waarin zij, als *radikale* sociaaldemokraten, ten opzichte van de SPD verkeerden. Voor de nationaal-socialisten en de *Völkischer Beobachter* lag het anders, zeker in de loop van de jaren '30. Dat zij hem, niet alleen in hun pers, hebben vervolgd maar hem tenslotte voorgoed het zwijgen hebben opgelegd, zal met datgene waarvan wij hem beschuldigden weinig of niets te maken hebben gehad. Niet het feit dat Kuttner op een arbeider had geschoten wekte de haat en de woede van de nazi's op, maar heel iets anders. Dat was aanvankelijk vooral Kuttners onafgebroken ijveren voor de *burgerlijke* democratie, die — o ironie — in de republiek van Weimar juist door de sociaaldemokratische angst voor ‚links’ niet tot ontwikkeling kon komen. Toen enige tijd na de Rijksdagbrand de SA-man Kruse zijn geweten ontlastte en onthulde hoe de brand niet door Van der Lubbe alleen, maar mede door de SA gesticht was en die mededeling vergezeld liet gaan van allerlei details die er niet om logen, publiceerde Kuttner in de emigrantenkrant *Freie Presse* een kommentaar. Later schreef hij over die brand ook een brochure ³⁾. Hij betoogde daarin dat er vele redenen waren om de beweringen van Kruse serieus te nemen.

Bij zijn analyse van de werkelijke gang van zaken bij de Rijksdagbrand hanteerde Kuttner op scherpzinnige wijze dezelfde ijzeren logika die ook zijn analyse van de beeldenstorm en tal van andere gebeurtenissen uit de voorgeschiedenis van de 80-jarige oorlog kenmerkt. Op de tentoonstelling in het Amsterdamse instituut is naar onze smaak juist aan „Het Hongerjaar 1566” te weinig plaats — één paneel slechts — ingeruimd. Dat is een tekort. Maar misschien is dat hieraan te wijten dat veel materiaal — notities, schriften met uittreksels en voorstudies, brieven, enz. — verloren is gegaan. We betreuren dit, omdat — zoals de lezer zal hebben begrepen — we juist zijn arbeid aan dit werk van blijvende betekenis achten.

Op de tentoonstelling en in een ter gelegenheid van de expositie verschenen brochure ⁴⁾ wordt aandacht besteed aan meer aspecten van Kuttners leven dan wij hier behandelen kunnen. Zo zijn er bijvoorbeeld foto's en brieven uit de tijd van zijn verblijf in Spanje tijdens de Spaanse burgeroorlog. Hij reisde er heen als korrespondent en schreef onder

3) *Reichstagbrand. Wer ist verurteilt?* (Begin 1934 verschenen onder het pseudoniem Justinian).

4) Bart de Cort, *Wenn nur die Sache siegt*.

meer artikelen voor de bladen van de Internationale Brigade. In die artikelen stak hij — zoals Bart de Cort het heeft uitgedrukt — „de republikeinse soldaten een hart onder de riem”. Het is een karakterisering, die naar onze opvatting volkomen past bij het beeld dat wij van Kuttner hebben: dat van een tragische strijder voor democratisch-burgerlijke verhoudingen.

Tragisch noemen wij hem, omdat hij in zijn geboorteland in de gelederen van Noske's vrijkorpsen streed en zich zodoende tegen de arbeiders keerde, die onder de gegeven omstandigheden de enige kracht vormden die zege van de burgerlijke democratie konden garanderen. In Spanje was destijds de situatie weinig anders. Maar voor zover wij hebben kunnen nagaan voelde Kuttner zich ook daar méér verbonden met *de republiek* (wat hij zich daaronder ook mocht voorstellen) dan met die Spaanse arbeiders die de stagnerende Spaanse *revolutie* voorwaarts wilden drijven. Kuttner stond zo te zeggen in 1919 dus aan de verkeerde zijde en in 1936 niet aan de goede!

Alleen toen hij zich in Nederlandse en Belgische bibliotheken over 16-eeuwse archieven boog, beseftte Kuttner dat zij, die de voorlopers van het latere textielproletariaat waren, de stoottroep van de vroeg-burgerlijke omwenteling in de Lage Landen hadden gevormd. Het was een inzicht waarvan in heel zijn publieke loopbaan niets te bespeuren viel.

— o —

WAT VOOR SAMENLEVING SCHIEP DE RUSSISCHE OKTOBERREVOLUTIE?

(Slot)

Wie, zoals sommige van onze opponenten, beweert, dat de Russische bureaucratie geen heersende klasse is, omdat haar bevoorrechte positie een gevolg is van het verdelings-systeem, van de *distributie*, die ziet over het hoofd, dat de gang van zaken bij de distributie direct verband houdt met de organisatie van de produktie. Wie als loonarbeider bij de produktie is betrokken, neemt *als loonarbeider* aan de distributie deel. Wie als *niet-loonarbeider* voordelen geniet bij de distributie, dankt dat onherroepelijk juist aan het feit, dát hij géén loonarbeider is, dat hij *niet* als loonarbeider bij de produktie is betrokken. Bij de gegeven produktieverhoudingen (dat zijn verhoudingen tussen mensen) is zijn positie precies het omgekeerde van die van een arbeider. Zijn positie en die van een arbeider zijn elkaars tegengelen. De positie van de een vormt de keerzijde van de positie van de ander. Bovendien: als — gelijk wordt toegegeven — de Russische arbeider onderdrukt wordt, dan kan het niet anders of er moeten *onderdrukkers* zijn. Waar mensen onderdrukt en uitgebuit worden, daar moeten er anderen wezen die hen onderdrukken en uitbuiten. Geen onderdrukte klasse zonder een heersende!

Toen Marx rond het midden van de vorige eeuw naar het wezen van het kapitalisme speurde, was de werkelijkheid die hij waarnam die van het liberale kapitalisme. Dat werd gekenmerkt door de private eigendom en door al die overige bekende verschijnselen die hij — in de vorm van een kritiek op de klassieke ekonomie — uitvoerig heeft beschreven. In Rusland ontstond na 1917, daarover bestaat nauwelijks meningsverschil, een andere maatschappijvorm dan hij heeft gekend. Betekent dit nu echter dat zijn theorieën over de

samenleving en haar ontwikkeling ongeschikt zijn om ons enig inzicht te verschaffen in de Russische maatschappij van nu? Zij die deze vraag bevestigend beantwoorden hebben ons inziens een verkeerde opvatting omtrent datgene wat onder een theorie moet worden verstaan.

Een theorie — om het even of het nu een theorie over maatschappelijke, dan wel over natuurkundige verschijnselen betreft — leidt abstracte begrippen af uit de konkrete werkelijkheid en formuleert wetten, die des te nauwkeuriger zijn naarmate zij gebaseerd worden op een groter aantal feiten. Zodra nieuwe, tot dan toe onbekende, feiten ontdekt worden of zich voordoen worden de theorieën gekorrigeerd. Want een theorie is niet iets onveranderlijks! Een theorie is iets dat met behulp van bepaalde, beproefde en vruchtbaar gebleken *methode*, is ontwikkeld. Met die methode wordt voortdurend de steeds veranderende of beter bekende werkelijkheid onderzocht en de resultaten van dat onderzoek leiden niet tot een andere, maar tot een voortdurend *nauwkeuriger* theorie.

Voor de theorie van Marx geldt dit al evenzeer als voor bijvoorbeeld de natuurkunde, de mechanica of de astronomie. De Amerikaanse fysikus *Bohm* heeft erop gewezen, dat „wetenschappelijk onderzoek slechts kan leiden tot een eindeloos proces, waarbij de mate van waarheid van onze kennis voortdurend groter wordt” ¹⁾. De 17e-eeuwse wis- en natuurkundige *Newton* stelde wetten op, die op grond van de beschikbare kennis net zo lang voor waar en geldig konden worden gehouden tot nieuwe ontdekkingen het noodzakelijk maakten de klassieke natuurkunde te moderniseren. Na de „natuurkunde van *Newton*” kwam de *speciale* relativiteitstheorie van *Einstein* en daarna zijn *algemene* relativiteitstheorie en vervolgens kwam de zogenaamde *kwantum-mechanika*. Die gang van zaken betekende niet, dat de theorieën van *Newton* en later die van *Einstein* naar de rommelzolder werden verwezen. Het ging hierbij om het door *Bohm* aangeduide proces. De natuurkunde kreeg, als men het zo noemen wil, een steeds groter waarheidsgehalte, een steeds grotere nauwkeurigheid. Van precies hetzelfde is sprake wanneer we, om tot Marx terug te keren, op grond van latere ervaringen konkluderen dat de private eigendom slechts één bepaalde vorm van de kapitaalsverhouding is en niet de enige.

Zij die — zoals *Marcel van der Linden* — beweren, dat Marx’ analyse van het liberale kapitalisme ons onvoldoende inzicht verschaft in de huidige Russische samenleving hebben tot op zekere hoogte wel gelijk, maar niet wanneer zij hun „gelijk” aldus formuleren, dat „de orthodoxe marxistische schema’s” niet erg of volstrekt ongeschikt zijn voor het verkrijgen van een goed begrip van de bolsjewistische maatschappij. Want het is een misvatting dat er zoiets als „marxistische schema’s” of een „marxistische orthodoxie” zou bestaan. Waarmee we te maken hebben is dit, dat er nu eenmaal een duidelijk onderscheid bestaat tussen Marx’ *algemene* bevindingen en de *bijzondere* (aan een bepaalde tijd en plaats gebonden) vorm der maatschappelijke verschijnselen. Wanneer we over „schema’s” en over „orthodoxie” horen praten, dan krijgen we de stellige indruk, dat daarmee bedoeld wordt dat de theorie iets *statisch*, iets onbewegelijks en overanderlijk zou zijn ²⁾. En niets is minder waar.

Alle verschijnselen tussen de thans in Rusland bestaande maatschappijvorm en die welke West-Europa kent, spruiten voort uit bijzondere historische omstandigheden en verhoudingen. Een van de belangrijkste factoren waarmee rekening moet worden gehouden is wel, dat er in het tsaristische Rusland een zeer onbetekenende en buitengewoon zwakke bourgeoisie was, die niet in staat was om in het feodale Rusland een soortgelijke rol te spelen als in de 18e en 19e eeuw de bourgeoisie in West-Europa. Degenen die erop wijzen, dat er in het huidige Rusland geen bourgeoisie is hebben ontegenzeggelijk gelijk. Maar dat wil niet zeggen, dat er geen heersende klasse zou zijn. Er is een heersende klasse van

een ander type dan de West-Europese bourgeoisie. We spraken zojuist van het feodale Rusland en we bedoelen daarmee het Rusland van vóór de revolutie. Onder hen die ontkennen, dat het hedendaagse Rusland kapitalistisch is, zijn er die ontkennen dat het tsaristische Rusland feodaal of beter misschien half-feodaal zou zijn geweest. Die laatste ontkenning is het gevolg van een zekere konsekwentie die verband houdt met de opvatting, dat de historische ontwikkeling van dien aard is, dat op het feodalisme het kapitalisme volgt en op het kapitalisme pas het socialisme. Wie die opvatting(en) aanhangt wijst doorgaans in één adem op het omvangrijke geschrift van *Lenin* dat hij schreef onder de titel „De ontwikkeling van het kapitalisme in Rusland”.

Het genoemde geschrift van *Lenin* vormt voor ons geen aanleiding om onze kijk op het vóór-revolutionaire Rusland te wijzigen. Nog niet zo heel lang geleden publiceerde de Fransman *Nicolas Werth* een studie over de Russische boeren en over de situatie die er bij het uitbreken van de revolutie op het Russische platteland bestond ³⁾. Uit zijn beschrijvingen blijkt overtuigend, dat er van een werkelijk kapitalistische produktiewijze in het toenmalige Rusland niet kan worden gesproken, ook al waren er dan natuurlijk, op zeer bescheiden schaal, aanzetten daartoe.

We willen hiermee niet beweren, dat het een wet van Meden en Perzen is dat er aan een socialistische maatschappij altijd beslist een kapitalistische maatschappij vooraf moet gaan. Dat is een soort van wetmatigheid die wij voor star en onvruchtbaar houden en die er in feite op neerkomt, dat de een of andere wet gebiedend de ontwikkeling voorschrijft, inplaats van dat de wet uit de werkelijke ontwikkeling wordt afgeleid.

Marx zelf heeft zich van een dergelijk star soort wetmatigheid nadrukkelijk onthouden. Een uitzondering op de regel heeft hij niet uitgesloten en hij achtte die met name voor Rusland mogelijk, tenminste als er zich geen ontwikkelingen zouden voordoen waardoor die mogelijkheid teniet zou worden gedaan. Maar de mogelijkheid dat zich in Rusland een socialistische samenleving zou ontwikkelen zonder dat er eerst een kapitalistische fase werd doorlopen, ging verloren. En aangezien er tot dusver nergens ter wereld nog van een socialistische samenleving sprake is, is er dus ook nergens van een uitzondering sprake geweest.

De Russische revolutie — door de bolsjewiki duidelijk onderscheiden in een *burgerlijke* revolutie die in februari plaats vond en een *proletarische* omwenteling in oktober — beschouwen wij als één burgerlijke revolutie waarvan ‚februari’ en ‚oktober’ slechts stappen zijn. En *burgerlijk* is dan deze revolutie niet in die zin dat zij een bourgeoisie aan de macht bracht, maar in deze zin, dat de weg vrij kwam voor een kapitalistische ontwikkeling.

Inderdaad, een *kapitalistische* ontwikkeling. Als gevolg van historische omstandigheden, waarvan de klassensamenstelling in het tsaristische Rusland wel de voornaamste was, verliep naar wij gezien hebben de *oorspronkelijke* akumulatie op andere wijze dan in het Westen. Niettemin heersen tot op heden in de Russische maatschappij van na de revolutie dezelfde bewegingswetten als in het westerse kapitalisme.

Om te beginnen heeft de Russische produktie, wanneer men let op de resultaten gedurende een vrij lange periode, de tendens — bij een voortdurende en respektabele groei van het produktieapparaat — een dalende groei te vertonen. Deze tendens weerspiegelt de tendens tot daling van de winstvoet, die zélf niet onmiddellijk kan worden berekend, maar uit de gang van zaken bij kapitalistische akumulatie kan worden afgeleid. Wie let op de cijfers in de tabellen op de volgende bladzijde ⁴⁾ ziet het karakteristieke verloop van op- en neergang, ziet de schommelingen van wat wel „het economisch getij” is genoemd. Daarmee gaat — dat is wat de onderste tabel laat zien — een steeds geringere investering of

akkumulatie van kapitaal gepaard, een en ander geheel overeenkomstig datgene wat in het algemeen iedere samenleving te zien geeft waar de kapitalistische produktiewijze heerst.

Vergelijkende cijfers omtrent het jaarlijks percentage van de economische groei in Oost-Europa.

	1951-55	1956-60	1961-65	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85
Rusland	11,4	9,2	6,5	7,7	5,6	4,2	3,1
Bulgarije	12,3	9,7	6,7	8,7	7,8	6,1	3,9
Tsjechoslow.	8,2	6,9	2,0	6,9	5,7	3,7	2,1
D.D.R.	13,1	7,2	3,4	5,2	5,4	4,3	4,4
Hongarije	5,8	6,0	4,1	6,8	6,2	3,2	1,4
Polen	8,6	6,6	6,2	6,0	9,4	1,2	0,8
Roemenië	14,2	6,6	9,0	7,8	11,3	7,3	4,4

Vergelijkende cijfers betreffende de investeringen, d.w.z. de akkumulatie.

	1951-55	1956-60	1961-65	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85
Rusland	—	—	6,2	7,6	7,0	3,3	3,4
Bulgarije	—	—	7,9	12,5	8,6	6,1	3,4
Tsjechoslow.	—	—	2,0	7,3	8,0	2,8	— 1,2
D.D.R.	—	—	5,0	10,1	4,7	3,4	— 1,0
Hongarije	—	—	5,6	11,7	7,0	2,4	— 3,2
Polen	—	—	6,8	8,1	18,4	— 3,0	— 2,5
Roemenië	—	—	11,3	11,2	11,5	8,5	0,0

Ter toelichting: over de jaren '50 ontbreken gegevens; een minteken voor een getal betekent: minder dan, enz.

Tenslotte is het klassekarakter van de zogenaamde Sowjet-maatschappij eveneens van grote betekenis als men tot een oordeel wil komen omtrent haar karakter. Welnu, de verandering van Russische boeren in proletariërs en de vorming van een werkelijk moderne arbeidersklasse ⁵⁾ heeft tot gevolg gehad, dat zich daarginds precies dezelfde klassentegenstelling voordoet als in de oude industriestaten van West-Europa en Noord-Amerika. Die tegenstelling werd al zichtbaar in de allereerste jaren van de bolsjewistische heerschappij en zij is sindsdien voortdurend scherper geworden. Van het begin af aan heeft het bolsjewistische Rusland stakingen en arbeidersverzet gekend. En precies zoals in het Westen heeft dat verzet lang niet altijd de vorm van *openlijk* verzet aangenomen, al was ook daarvan vaak genoeg sprake. Maar vrijwel konstant heeft de partijbureaucratie aanvankelijk, en hebben de bolsjewistische managers naderhand, te maken gehad met absenteïsme, sabotage, passieve weerstand tegen iedere poging tot opvoering van de produktiviteit, enzovoorts. Bij de in ons eerste opstel reeds genoemde *Jacques Sapir* en verder bij auteurs als *Mary McAuley* en *Gábor Tamás Rittersporn* kan men er het nodige feitenmateriaal over vinden ⁶⁾.

Alle feiten en verschijnselen overziende is naar onze mening slechts één konklusie mogelijk. De historische omstandigheden en het bijzondere karakter van de Russische samenleving van het begin van deze eeuw hebben weliswaar tot gevolg gehad, dat er in Rusland een andere vorm van kapitalisme is ontstaan dan in het Westen, het Russische

kapitalisme zonder private eigendom, maar met loonarbeid, met warenproductie, met een markt die slechts schijnbaar door een 'plan' aan de directe waarneming is onttrokken, met investeringen overeenkomstig de wet van de kapitaalsakkumulatie en met een heersende klasse, is wat het wezen van de zaak aangaat *kapitalisme*.

Het is een maatschappij, die zoals iedere kapitalistische maatschappij, krisissen kent die het onvermijdelijk gevolg van de kapitaalsakkumulatie zijn en niet, zoals enkelen menen, het gevolg van schaarste. Schaarste is een relatief begrip, zoals ook armoede een relatief begrip is. Schaarste is er voor velen in een samenleving waar overvloed voor weinigen bestaat en armoede is er slechts in tegenstelling tot rijkdom en wordt aan deze gemeten. Zo is het in het Westen en zo is het in Rusland.

- 1) David Bohm, *Causaliteit en waarschijnlijkheid in de moderne fysica*, Utrecht 1963, blz. 226.
- 2) Het boek van Van der Linden is een proefschrift. Toen aan de auteur bij zijn promotie de vraag werd gesteld, Wat hij nu precies onder 'de orthodoxie' verstond, antwoordde hij, dat hij het oog had op de letterlijke uitspraken van Marx en de door Marx gehanteerde begrippen.
- 3) Nicolas Werth, *Paysans russes de la révolution à la collectivisation (1917-1939)*, Parijs 1984, 410 blz. In verband met de situatie aan de vooravond van de revolutie zijn vooral van belang de bladzijden 7 t/m 9, 21 t/m 23, 26, 41, 42 en 46.
- 4) De tabellen zijn ontleend aan Mike Haynes, *Understanding, the Soviet Crisis in International Socialisme*, Jrg. 1987, blz. 16.
- 5) Zie W. Simkhowitsch, *Der russische Bauer und die Autokratie*, Leipzig 1910, blz. 5, 9 en 21.
- 6) Sapir, *Travail et travailleurs, etc.*, blz. 27 t/m 31; Mary McAuley, *Labour disputes in Soviet Russia 1959-1965*, Oxford 1969; Gábor Tamás Rittersporn, *Simplification stalinienne et complications soviétiques* (Stalinistische simplificaties en Sovjetmoeilijkheden), Parijs 1989; Karl Schlögel, *Widerstandsformen der Arbeiterschaft in der Sowjetunion (1953-1980)*. Dit boek is een dissertatie (1982) aan de Freie Universität van West-Berlijn. Het boek is in een populaire uitgave verschenen onder de titel *Der renitente Held*.

— o —

WAT BELET 'SOLIDARITEIT' OM VOOR DE IJZEREN DISCIPLINE TE KIEZEN?

Op het in Gdansk gehouden kongres van het Poolse vakverbond 'Solidariteit' heeft de Poolse premier Mazowiecki het beleid van zijn regering verdedigd, een regering waarvoor 'Solidariteit' een aantal ministers heeft geleverd, een beleid, dat tot gevolg heeft dat de lonen dalen en duizenden werkloos worden. „Het gaat”, zo zei Mazowiecki, „om de beugeling van de inflatie en om betere voedselvoorziening. De voornaamste zorg is de opleving van de economie. Polen moet een stabiele economie krijgen. Het huidige beleid dient met ijzeren discipline te worden gerealiseerd. Het kongres moet voor de ijzeren discipline kiezen.

Wat zou de 487 kongresgangers hebben kunnen beletten om die keus te maken? Misschien de mythe, maar in geen geval de praktijk. Sinds jaar en dag al, eigenlijk al sedert het prille begin, heeft 'Solidariteit' en heeft voorzitter Lech Walesa in de eerste plaats, niet de minste boodschap gehad aan datgene wat de arbeiders wilden en waarvoor deze strijd voerden. Niet voor niets — we hebben er vaak genoeg aan herinnerd — kreeg Walesa de bijnaam van 'de vliegende brandweerman'. Per door de toenmalige regering van Jaruzelski ter beschikking gestelde helicopter vloog hij ooit van de havenstad waar hij woont naar de industriestad Ursus om een einde te maken aan de 'wilde' staking die daar in de traktorenfabriek was uitgebroken. In de jaren die volgden is Walesa met dat bijltje blijven

hakken. Vele, vele keren heeft hij al het mogelijke gedaan om zelfstandige akties van Poolse arbeiders te voorkomen of, zo dat mislukte, er zo spoedig mogelijk een einde aan te maken.

Waar toe dat leidde heeft iedereen kunnen zien, die geen oogkleppen droeg en niet verblind werd door de schijn die de leiders van 'Solidariteit' krampachtig poogden te handhaven. De schone schijn, anders gezegd de vakbondsmythe, is al geruime tijd verbleekt. In 1981, kort voordat Jaruzelski de uitzonderingstoestand afkondigde, telde 'Solidariteit' tien miljoen leden. Daarvan zijn er nu nog maar twee miljoen over. Het is niet voor niets, dat er naast 'Solidariteit' twee onafhankelijke en radikale organisaties zijn ontstaan die zich beide ten sterkste tegen iedere vorm van samenwerking met leden van het vroegere regiem keren en die bovendien scherpe kritiek leveren op het beleid van Walesa en diens naaste medewerkers. Het is al evenmin toevallig, dat grote delen van de Poolse arbeidersklasse zich hoe langer hoe minder aan 'Solidariteit' gelegen laten liggen.

De radikale organisaties waarvan wij zojuist spraken noemen zich respectievelijk *Strijdende Solidariteit* en *Solidariteit '80* ¹⁾. Beide hebben de afgevaardigden naar het kongres overstelpt met teksten die er niet om liegen: „Armoe is verraad”, „Genoeg prijsstijgingen”, „Genoeg kommunistische uitbuiting”, „Weg met de nomenklatoera” ²⁾ of „Weg met Walesa's kommune”. Dat vooraanstaande figuren uit deze twee organisaties, zoals Kornel Morawiecki of Marian Jurczyk geen gevolg hebben gegeven aan een uitnodiging om tot de kongresgangers het woord te richten, spreekt boekdelen. Zij zien daar geen enkel heil in en zij beschouwen zich niet als de georganiseerde oppositie binnen Walesa's organisatie.

Wat de Poolse arbeiders betreft, hun houding is al niet minder duidelijk. Aan de vooravond van het vakbondskongres is in de stad waar dit gehouden zou worden het personeel van het openbaar vervoer in staking gegaan. Nadat de afgevaardigden op de eerste kongresdag van de Poolse premier het dringende verzoek hadden gekregen om zijn economisch beleid van rigoreuze bezuinigingen te steunen, en hem aan het slot van zijn rede hartelijk hadden toegejuicht, moesten zij des avonds — voor zover ze geen auto hadden — vele kilometers te voet naar hun hotel. Er reed geen tram en er reed geen bus, omdat de werkers zich tegen het beleid van Mazowiecki verzetten en 50 procent loonsverhoging eisten.

Op de tweede kongresdag beklom Lech Walesa het spreekgestoelte. En voor de zoveelste keer bewees hij lak te hebben aan al diegenen die zogenaamd door 'Solidariteit' worden vertegenwoordigd en wier belangen zogenaamd door 'Solidariteit' worden behartigd. Was er door sommigen gespeeld met de gedachte, dat ook zijn kritici, dat wil zeggen de woordvoerders van *Strijdende Solidariteit* en van *Solidariteit '80* moesten worden uitgenodigd? „Over mijn lijk! Als zij komen, verlaat ik de zaal”, riep Walesa, die er volkomen aan voorbijging, dat de betrokkenen helemaal niet wilden komen. „Solidariteit”, zo zei hij, „is mijn auto en de chauffeur van die auto ben ik!”

De beproefde methode waarmee de chauffeur van de bluswagen het kongres manipuleerde, bleef ook ditmaal niet zonder succes. „Mijnheer Lech”, zo riep een slijmbal, die tv-journalist was en Alexander Malachowski heette, „mijnheer Lech, u praat alsof u bergen vijanden heeft, maar u bent de meest beminde leider van de natie, u bent onze veldmaarschalk. U moet niet klagen over kleine dingen. We hebben u nodig meneer Lech.”

1) De naam 'Solidariteit '80' herinnert natuurlijk aan de tijd waarin 'Solidariteit' ontstond en toont dat men daaromtrent nog illusies heeft. Dat laten we verder rusten.

2) Onder 'nomenklatoera' wordt de bolsjewistische bureaucratie verstaan.

De slijmbal kreeg een staande ovatie en even later schonk een overweldigende meerderheid van het kongres aan Walesa het vertrouwen. Hij werd tot voorzitter van „Solidariteit” herkozen en dat betekende, dat er niet de minste twijfel bestond of dit vakverbond zal het economisch program van de regering steunen. Het was, menen wij, iets dat gemakkelijk te voorspellen viel.

Aan de vooravond van het in Gdansk gehouden kongres werd er in diverse publikaties op gewezen, dat het bij de beraadslagingen (voor zover daarvan dan al sprake was) vooral zou gaan om de vraag of „Solidariteit” zich diende te beperken tot behartiging van de arbeidersbelangen dan wel ook een politieke rol zou moeten vervullen. Naar onze mening werd de zaak waarom het ging daarmee volkomen verkeerd omschreven. „Solidariteit” heeft het belang van de Poolse arbeiders nooit *werkelijk* behartigd, doch alleen maar de schijn gewekt dit te doen. En sedert begin vorig jaar de „ronde tafelkonferentie” werd gehouden, „Solidariteit” weer legaal werd en deel ging nemen aan de (nieuwe) regering, vervult „Solidariteit” al een politieke rol en heeft de vraag of dit moet gaan gebeuren geen enkele zin.

Het kongres van „Solidariteit” heeft datgene bevestigd wat de radikale critici ervan sinds lang betogen en wat de Poolse arbeidersklasse ook hoe langer hoe duidelijker wordt. Op de laatste kongresdag schreeuwde een van de aanwezigen opeens: „We praten hier over politiek, maar buiten deze zaal lijden mensen grote armoede!” Zo was het precies en het was ook precies zo als het geformuleerd werd door de als minister in de regering getreden Kuron. „De regering”, zei hij, „heeft voor de uitvoering van haar beleid de medewerking van de vakbeweging nodig.”

In feite vertelde Kuron daarmee niets nieuws. Het was evenmin nieuw dat „Solidariteit” die medewerking graag wou geven.

— o —

WAAROM GAAT HET NIET GOED MET DE PvdA?

Na de verpletterende nederlaag die de PvdA bij de jongste gemeenteraadsverkiezingen heeft geleden is er geen gebrek geweest aan beschouwingen waarin pogingen werden ondernomen om haar afgang te verklaren. In al die kommentaren — zo konstateerde het blad *Intermediair* op 30 maart terecht — overheerste de kritiek op haar „stijl van politiek bedrijven” maar ontbrak (vooralsnog) een inhoudelijke analyse. Intermediair-redakteur Hans Wansink heeft in een artikel dat een kleine twee pagina’s beslaat, een stap in de richting van een dergelijke analyse gezet. Erg onder de indruk daarvan zijn we niet. Zijn stuk bevat echter enkele uitspraken en in het bijzonder een slotpassage die wij kunnen onderschrijven. In die slotpassage leest men namelijk:

„Als de kiezer nu al blijkt geeft weinig inhoudelijk verschil te zien tussen PvdA enerzijds en D ’66 anderzijds, ligt intensivering en institutionalisering van de samenwerking tussen beide partijen voor de hand. Daarmee hoeft niet lang te worden gewacht.”

Een soortgelijke gedachte als hierin is vervat kon men ook aantreffen in een ingezonden stuk in *De Volkskrant* van 28 maart van de hand van iemand die aan de wieg van de PvdA heeft gestaan, namelijk Wim Thomassen. Het was, uiterst voorzichtig geformuleerd, een

pleidooi voor de vorming van een progressieve volkspartij, bestaande uit de PvdA plus D '66, plus Klein- en Groen Links. „Dat geeft een verrassend beeld”, voegde Thomassen er aan toe. Wij vinden dat niet zo verrassend, zomin als wij het verrassend „ouden vinden indien hier ook nog de linker vleugel van de VVD bij zou worden opgeteld. Want inderdaad, Wansink slaat de spijker op de kop, tussen al deze politieke groeperingen bestaat nauwelijks nog enig zichtbaar inhoudelijk verschil

De oorzaak? Na de voltooiing van de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse blijkt dat óók de sociaaldemokratie nooit iets anders heeft vertegenwoordigd dan *het moderne kapitalisme* dat ook de overige genoemden vertegenwoordigen. Het betekent dat mythen sterven en illusies moeten worden opgegeven.

In de dagen dat de P.v.d.A. ontstond werd telkens weer over de zogenaamde doorbraak gesproken. Velen hebben gedacht, dat dit een doorbraak zou zijn van andere partijen naar wat men voor het „socialisme” hield. In werkelijkheid was iets dergelijks in het geheel niet aan de orde. Maar als gebeuren zou wat Thomassen in bedekte termen als mogelijk perspectief schetst, dan zal er werkelijk van een doorbraak sprake zijn. Niet naar het socialisme, maar naar de van alle mythes ontdane werkelijkheid.

Telt men de Kamerzetels die de genoemde partijen thans hebben bij elkaar op, dan krijgt men de progressieve meerderheid die Thomassen meent waar te nemen. Dat die er inderdaad zal zijn betwijfelen wij sterk. Wij geloven er niets van dat de inmiddels teleurgestelde kiezers zullen terugkeren. Wat wij eerder zien is een groei van wat men de *Zwijgende meerderheid* pleegt te noemen: zij die het bij verkiezingen voor de burgerlijke bestuursorganen laten afweten en het voor gezien houden. Want de progressieve, dat wil zeggen *modern kapitalistische* volkspartij, heeft de arbeiders, anders dan in het verleden toen de burgerlijke democratie nog niet voltooid was, niets te bieden.

— o —

TOEN DE OOGST BINNEN WAS KONDEN DE AKTIES WORDEN OPGESCHORT

Op 24 april j.l. maakte de directie van *Albert Heijn* bekend, dat het personeel van het concern zelf zou mogen kiezen of het — als de door de minister Andriesen voorgestelde wijziging van de winkelsluitingswet er door kwam — tot half zeven wilde werken of niet. De supermarkten zouden uitsluitend met vrijwilligers langer open blijven. Albert Heijn wilde met dit voorstel de impasse doorbreken waarin het konflikt over de verruiming van de winkelsluitingstijden was komen te verkeren.

Voor de Dienstenbond FNV, zo verklaarden bestuurder G. Toussaint en cao-onderhandelaar W. Drijver, was het voorstel geen reden om van verder akties af te zien. Al op de eerste aktiedag, dinsdag 10 april, hadden deze bond en de Voedingsbond FNV samen te verstaan gegeven, dat zij zich opmaakten voor een „stakingsestafette” die wel geruime tijd kon duren. „Als het aan ons ligt gaan de akties nog weken door”, zo werd er gezegd. Op vrijdag 27 april — drie dagen nadat het voorstel van Albert Heijn werd afgewezen — riep de Dienstenbond FNV woensdag 2 mei uit tot „Nationale Detailhandelsdag”. Op die datum zouden er zoveel mogelijk winkels door stakingen van het personeel gesloten blijven. „Na drie weken aktievoeren willen we nu alles op alles gaan zetten”, zo verklaarde Dienstenbondsekreteraris Roozemond. De indruk werd gewekt van een gestaag toenemende

strijdbaarheid. Maar nog geen 24 uur later was er van die indruk niets meer over. De enkel in schijn zo militante Dienstenbond bleek tijdens een geheim overleg te hebben ingestemd met de mogelijkheid de winkels na zessen open te houden met vrijwilligers. Van de 'Detailhandelsdag' werd niet meer gerept; de akties werden opgeschort. Nog geen drie weken tevoren had bondsvoorzitter L. de Waal verzekerd, dat de akties zouden doorgaan „tot de overwinning (dat wil zeggen: handhaving van de oude sluitingstijden) zou zijn behaald". Was dat de reden, dat hij weigerde het kompromis als een nederlaag te beschouwen en van „een wapenstilstand" sprak?

Hoe dat zij, wie in alle nuchterheid over de opstelling van de FNV-bonden wil oordelen, kan niet anders dan tot de konklusie komen, dat ze na krijgshaftig geblaat weinig wol voor lief hebben genomen en datgene hadden geaccepteerd wat de Dienstenbond CNV al bij voorbaat geaccepteerd had eer de bestuurders daarvan door de achterban werden teruggefloten.

Twee weken achtereen was er sprake van tijdelijke werkonderbrekingen (als 'stakingen' aangemerkt) waarmee zowel de Dienstenbond en de Voedingsbond van de FNV als de Dienstenbond van het CNV de grootwinkelbedrijven onder druk probeerden te zetten. Daarbij was het zo, dat de laatstgenoemde bond dat kennelijk onder druk van de leden deed, de beide andere bonden zich echter van meet af aan tegen langere openstelling van de winkels hadden verzet. Maar wat een militante opstelling scheen, was in werkelijkheid een gevolg van het feit, dat de bij de FNV aangesloten organisaties geen andere keus hadden. In de loop van het vorige jaar was in het *FNV-Magazine* (het 14-daags orgaan van de vakcentrale) een paar maal, het laatst nog in het nummer van 25 november 1989) tegen de werkdruk in de supermarkten heftig geageerd. Een latere sluitingstijd, waarmee de CNV-bond aanvankelijk akkoord was gegaan, konden de FNV-bonden niet meteen aanvaarden zonder ernstig gezichtsverlies te lijden.

Hun krijgshaftige taal heeft hun geen windeieren gelegd. In de loop van de tweeëneenhalve week dat ze hoog van de toren leken te blazen heeft de Dienstenbond enkele duizenden leden ingeschreven. Begin maart telde de bond zestienduizend leden in de detailhandel. Direkt al na de eerste aktievergaderingen steeg dit aantal tot twintigduizend. Een soortgelijk iets als wat er begin vorig jaar gebeurde toen de vakbeweging zich achter de nauwelijks georganiseerde verpleegkundigen leek te scharen, deed zich dus opnieuw voor. En wederom werd het mes van tafel gehaald nadat de oogst aan leden eenmaal was binnengehaald.

Met de werkonderbrekingen was nog maar nauwelijks een begin gemaakt toen de grootwinkelbedrijven verklaarden, dat zij van de akties niet erg onder de indruk waren. Het wil ons voorkomen, dat de direkties daarvan wisten wat voor vlees zij in de kuip hadden en hun Pappenheimers herkenden ondanks de 'oorlogskleuren' waarmee deze zich hadden beschilderd.

— o —